

*Зімонова О. В.,
старший викладач кафедри суспільно-гуманітарних наук
Таврійського державного агротехнологічного університету*

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ В УМОВАХ МІСЦЕВИХ ГОВОРІВ

Анотація. У статті приділяється увага питанням закріплення навичок літературної вимови, збагачення активного словника, засвоєння норм літературної мови, усунення негативного впливу місцевих говорів на усне й писемне мовлення студентів. Також досліджуються й аналізуються основні помилки в усному та писемному мовленні майбутніх фахівців, що виникають під впливом місцевих говірок. Автор розглядає методи і прийоми, які варто використовувати під час вивчення дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням». Це, зокрема, лекція, бесіда, самостійна робота з різними джерелами.

Ключові слова: діалект, місцева говірка, культура мови, мовлення, фахівець, помилка, метод, прийом, морфологія, орфографія.

Постановка проблеми. Як часто ми чуємо сьогодні слово «культура», бо це те, що людина створила і продовжує творити не тільки руками, а й розумом протягом усього свого існування. Здається, питання культури хвилює усіх, коли треба просто поговорити про все і ні про що. Однак конкретно вирішувати проблеми культури беруться одиниці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання мовної культури, а особливо в умовах місцевих говорів, хвилювали багатьох учених-мовознавців та педагогів, серед них І.Огієнко, О.Потебня, а також Л. Мацько, С. Омельчук, О. Ткаченко та інші.

Формулювання мети статті. Автор прагне дослідити та проаналізувати основні помилки в усному та писемному мовленні майбутніх фахівців, що виникають під впливом місцевих говорів, розглянути методи і прийоми, які варто використовувати під час вивчення мови.

Виклад основного матеріалу. Невіддільним складником загальної культури є культура мови і мовлення. У цій статті спробуємо проаналізувати, який же вплив на уміння правильно говорити і писати мають місцеві говори.

Як свідчить аналіз стану грамотності наших студентів з української мови, у багатьох з них саме у школі не сформовано навички грамотного письма. Мовні огріхи, які почасти зустрічаються під впливом того чи іншого говору, знижують культуру усного і писемного мовлення носіїв місцевих говірок.

Українська літературна мова, маючи визначені орфографічні та орфоепічні правила, граматичні форми і словниковий склад, – важливий засіб спілкування між людьми на всій території нашої держави.

Високий рівень розвитку української літературної мови веде до заміни вузьколокальних особливостей говорів відповідниками літературної мови.

Саме школа відіграє велику роль в оволодінні населенням нормами літературної мови у боротьбі з негативним впливом місцевої говірки на усне і писемне мовлення учнів. [4, с. 203]

Вищий навчальний заклад має закріпити у студентів уміння бездоганно володіти усіма мовними нормами усного й писемного професійного мовлення.

Завданням навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» є:

1) вивчення теоретичних засад нормативності української мови та поняття норми як основи сучасної української мови;

2) сприяти підвищенню мовленнєвої культури, сформувавши мовне чуття за допомогою низки вправ і завдань;

3) вироблення у студентів навичок усного мовлення як важливого чинника інтелектуального і професійного рівня майбутнього спеціаліста;

4) виховання естетичного ставлення до мови, почуття особистої відповідальності за власну мовну поведінку і за стан мовленнєвої культури суспільства тощо.

Кожен наш студент – мешканець якогось регіону, носій певної говірки, він звик до мови своєї місцевості і використовує її у навчанні й подальшому житті. Викладачам мови важливо домогтися, щоб студенти так само вільно й безпосередньо володіли і нормами літературної мови, проте робити це треба обережно і тактовно.

У зв'язку із посиленням уваги до культури усного і писемного мовлення майбутніх фахівців питання теорії і практики української професійної мови в умовах місцевих говорів набуває особливої уваги. Що ж ми називаємо говорами, і які говори є в українській мові?

Між літературною мовою і говорами існують складні взаємозв'язки. Літературна мова має постійний вплив на говори української мови в напрямі наближення їх рис літературних норм. У свою чергу вона певною мірою збагачується за рахунок говорів.

Українська мова має три групи говорів: північні, південно-західні, південно-східні.

Північні говори складаються з середньополіського, східнополіського та західнополіського говорів. До південно-західних належать закарпатські, гуцульські, лемківські, волинські, наддністрянські, подільські, бойківські, буковинські говори. Південно-східна група – це середньо наддніпрянські, степові і слобожанські говори. Риси місцевої говірки, носіями якої є наші студенти, часто досить негативно впливають на їх усне й писемне мовлення.

Ще у минулому столітті відомий учений О.В. Текучов чітко виділив основні групи помилок, які з'являються під впливом місцевих говорів. Серед них фонетичні (звуки мови), морфологічні (помилки, що спричинені особливостями граматичної будови діалекту) та фонетико-морфологічні (помилки, обумовлені як фонетичними, так і морфологічними відмінностями в слові). Сьогодні виділяють ще і лексичні та синтаксичні діалектні помилки.

Ми живемо на півдні України, а отже це територія південно-східних говорів. Можна виділити такі найтипівіші помилки:

1. Слова з ненаголошеними голосними.

И замість Е:

– у першому переднаголошеному складі (кираміка, висна, сило, видмідь, виликий...);

– у другому й третьому переднаголошеному складі (зимляний, придавати, нивиликий, атистат, пиримога, присильний...) тощо;

Е замість И:

– у першому переднаголошеному складі (прекметник, лесиця, сенонім, незенько, преслалі, вдалені, сеночок...);

– у другому й третьому переднаголошених складах (предавило, предавити, превезли...);

У замість О (нучувати, популярний, зузуля, погудувати...).

2. Позначення приголосних:

– використання на письмі замість твердої приголосної м'якої (сахарю, майструвати, кричать, держать, сушать);

– відсутність подвоєння (мазю, подорожю, сутю).

3. Морфологічні помилки.

Іменник:

– замість нульового закінчення в родовому відмінку множини іменників першої відміни закінчення –ів (сливів, грушів, хатів...);

– залишки колишньої двоїни (дві хаті, три кімнаті, дві дорогі...);

– закінчення –ом замість –ем в орудному відмінку однини іменників другої відміни (котом, плечом, плащом, дощом...);

– закінчення –ою замість –єю в орудному відмінку однини іменників м'якої та мішаної групи першої відміни (кручою, зимньою, діжою, кашою...).

Прикметник:

– закінчення –и замість –і в присвійних прикметниках у називному відмінку множини (батькови обіцянки, братови друзі...);

– змішування твердої і м'якої груп прикметників (дружній і дружній, білолиций і білолицій, заможний і заможній...);

– закінчення –ій замість –ий у прикметниках чоловічого роду з твердою основою (красивій хлопець, гарній відпочинок, народній гнів...).

Дієслово:

– закінчення –ють замість –ять у дієсловах другої дієвідміни у третій особі множини (бачуть, поють, косють, світють...);

– передача на письмі відсутності чергування приголосних д, т, з, с з дж, ж, ч, ш у дієсловах першої особи однини (носю, ходю, просю, возю...);

– закінчення –а замість –ає в дієсловах третьої особи однини теперішнього часу першої дієвідміни (чита, дума, біга...);

– закінчення –е замість –ить у дієсловах третьої особи однини теперішнього часу другої дієвідміни (ходе, робе, носе, просе, воде...).

Дієприслівник:

– форми на –а, –я замість –ачи, –ячи (вода, стоя, ходя...).

Прислівник:

– вживання форм прислівників займенникового походження (туда, сюдою, відкиля, завсїгда...).

Отже ми бачимо, що робота над викоріненням таких помилок повинна вестися плановірно і систематично. Але, на жаль, кількість навчальних годин передбачена на вивчення дисци-

пліни «Українська мова за професійним спрямуванням» для аграрних ВНЗ не дає можливості звернутися до тем, пов'язаних з удосконаленням умінь і навичок щодо володіння нормами української літературної мови, але скрізь і завжди з усіх високих трибун чуємо про вдосконалення вищої освіти. Сьогодні ніхто не може заперечити, що справжній фахівець, крім знання спеціальних дисциплін, повинен бути грамотним як в усному, так і в писемному мовленні. Цьому треба навчатися саме на студентській лаві, бо якщо випускник університету, прийшовши в колектив, не може грамотно, професійно донести свою точку зору, переконати співробітників у правильності свого рішення, без помилок написати документ..., він не стане справжнім фахівцем. Тому бажано було б приділяти увагу під час вивчення цієї дисципліни і питанням правопису. Серед методів вивчення на заняттях можна використати такі:

а) Методи теоретичного вивчення мови (бесіда, повідомлення викладача, робота з літературою).

б) Методи теоретико – практичного вивчення мови (вправи з фонетики, граматики, лексики, орфографії, стилістики). Ці методи сприяють запам'ятовуванню аналізованих прикладів як зразків.

в) Методи практичного збагачення мови (спираються на активність мовного спілкування, на копіювання усних чи писемних мовних зразків).

Одним із основних прийомів, які в умовах місцевих говорів має застосовувати викладач у процесі здійснення будь-якого методу, є прийом порівняння або зіставлення. Зіставлення дає можливість побачити подібність або відмінність між тими чи іншими мовними рисами. Дуже важливою є самостійна робота з літературою, яка вимагає більш відповідального ставлення з боку студента і абсолютної уважності під час вивчення тієї чи іншої теми, а ще виконання певних вправ для закріплення.

Процес стирання граней між українською літературною мовою і місцевими говорами є однією з важливих закономірностей розвитку мови. Одним із завдань, що стоять перед вищою школою, є закріплення навичок літературної мови, збагачення їхнього активного словника, усунення норм негативного впливу місцевих говорів на усне й писемне мовлення. Саме вищий навчальний заклад відіграє важливу роль у справі піднесення культури мови майбутніх фахівців у заміні звуків, морфологічних форм, синтаксичних конструкцій у мові певної місцевості літературними відповідниками.

Проводячи роботу над піднесенням культури мовлення в умовах місцевих говорів викладач повинен глибоко вивчити особливості місцевих говірок. Особливо стійкі помилки у мові студентів обумовлені нечітко вираженими, вторинними діалектними рисами (комбінаторні чи позиційні варіанти фонем). Помилки, що виникають під впливом первинних, дуже відмінних від норм літературної мови рис, легше піддаються викоріненню. Аналіз дозволяє зробити висновок, що під впливом місцевих говорів найчастіше трапляються фонетичні помилки, рідше – морфологічні, лексичні та синтаксичні.

Висновки. Для того, щоб усунути з усного та писемного мовлення студентів порушення діалектного характеру, потрібна плановірна й наполеглива робота в цьому напрямі. Великі можливості для засвоєння літературних норм криються у безпосередньому спілкуванні викладача зі студентом. Застосування різних методів та прийомів дозволяє проводити такі логічні операції як зіставлення, аналіз, синтез; індукція, дедукція; уза-

гальнення та умовиводи. Значне місце посідають усні вправи, спрямовані на формування внутрішнього мовлення, а ще на зміст і структуру писемного мовлення.

Дуже важливе значення має добір для вправ мовного матеріалу з урахуванням особливостей місцевої говірки. Він має, крім сприяння систематичному і міцному засвоєнню знань, допомогти звільнитися від граматичних, орфографічних та орфоепічних помилок.

Вивчення особливостей місцевої говірки, врахування їх у процесі вивчення мови допоможе піднесенню культури мовлення майбутнього фахівця.

Література:

1. Єрмоленко С.Я. Нариси з української словесності / С.Я. Єрмоленко. – К.: Довіра, 1999. – 431 с.
2. Зубков М.Г. Сучасна українська ділова мова / М.Г. Зубков. – Харків: Торсінг, 2002. – 447 с.
3. Мацько Л.І. Українська мова: формування національної свідомості // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 1. – С. 70.
4. Мельничайко В.Я. Творчі роботи на уроках української мови. Конструювання. Редагування. / Переклад В.Я. Мельничайко. – К.: 1981. – 278 с.
5. Омельчук С.Я. Усі уроки української мови в 6 класі / С.Я. Омельчук, А.І. Ляшкевич, М.В. Чаловська [Упорядн. С.А. Омельчук]. – Х.: Основа, 2006. – 432 с.
6. Потебня А.А. Эстетика и политика. / А.А. Потебня. – М.: 1976. – 229 с.
7. Пентилюк М.І. Культура мови і стилістика. / М.І. Пентилюк. – К.: Вежа, 1994. – 240 с.
8. Стельмахович М. Етнопедагогічні основи методики української мови (теоретичний аспект проблеми) // Українська мова і література в школі. – 1993. – № 5–6. – С. 19–23.

9. Ткаченко О.П. Мовне самоствердження українців на тлі історичного досвіду народів світу // Дивослово. – 1994. – № 4. – С. 15–19.
10. Шевчук С.В. Українське ділове мовлення / С.В. Шевчук. – К. 2000. – С. 474.

Зимонова О. В. Формирование культуры речи будущего специалиста в условиях местных диалектов

Аннотация. В статье большое внимание уделяется значению изучения и усвоения норм литературной речи. Также анализируются основные ошибки в устной и письменной речи будущего специалиста, которые возникают под влиянием местных диалектов. Автор рассматривает основные методы и приёмы, которые можно использовать при изучении украинского языка с целью формирования культуры речи будущего специалиста.

Ключевые слова: диалект, кодификация, стилистика, научное общение, культура речи, профессионал, метод, занятие, профессиональная речь, языковая компетенция.

Zimonova O. The language fostering of the Future Specialist Under Conditions of the Local Dialects

Summary. The article focuses on strengthening the skills of literary pronunciation, enriching the active vocabulary, assimilating the norms of the literary language, and eliminating the negative influence of local dialects on the oral and written language of students. The main errors in oral and written speech of future specialists arising under the influence of local dialects are also researched and analyzed. The author examines methods and techniques that should be used when studying the discipline “Ukrainian language for professional orientation”. This, in particular, is a lecture, 6th, individual work with different sources.

Key words: dialect, local dialect, language culture, speech, specialist, mistake, method, reception, morphology, spelling.